Karl Haushofer

HATALOM ÉS FÖLD

Sokan vallják, hogy a két eddigi világháború oka a németek világuralmi törekvése volt. A legtöbben közülük nincsenek tudatában annak, hogy ezt a felfogást angol és amerikai geopolitikusok terjesztették el a huszadik század első évtizedeiben. A „hallgattassék meg a másik fél is" elvének jegyében, alább a német geopolitika talán legnagyobb alakja, Karl Ernst Haushofer (1869–1946) gondolatait közöljük, szintén történelmi dokumentációként és forrásként. A fordítás alapjául a következő mű szolgált: Raumüberwindende Mächte. *Szerk. Karl Haushofer. Lipcse–München, 1934, B. G. Teubner, 347–352. o. Az írás e könyv s egyszersmind a háromkötetes* Macht und Erde *sorozat összefoglaló fejezete.*

Ha geopolitikailag összegezve áttekintjük a Kjellén megújult nagyhatalmaiból, a nagyhatalmakon túli, de térnek alárendelt képződményekből és a Föld teret felölelő erők által irányított, térhez kötött maradékából álló építményt – amelyet ezúttal *Hatalom és Föld*nek[1] neveztünk –, akkor korunk legsürgetőbb kérdéseként csupán egyetlen, világot árnyékoló kérdés marad.

nemzeti társadalmak mint távolságot átívelő vagy térhez kötött jelenségek?

A kérdés az, vajon a nemzeti szocializmus[2] gondolatvilágát – legyen szó német, olasz fasiszta vagy japán nagy-ázsiai kifejeződési formájáról – végső geopolitikai okokból térhez kötöttnek vagy pedig olyan jelenségnek tekinthetjük-e, amely – miként Rudolf Heß meggyőződéssel és büszkén hirdette – a világot átívelően meghaladja a földfelszín terét? Avagy Janus-arcként megadjuk neki mindkét lehetőséget, s ezáltal a kibontakozás határtalan lehetőségét egy olyan világgal szemben, amely a gazdasági válság következtében páratlan módon lehanyatlott? Hiszen mégiscsak most fordul elő először a történelemben, hogy egyetlen válság, válságérzés, a világ egészére eddig érvényes gazdasági, hatalmi és kultúreszmébe vetett hit összeomlása fenyegeti bolygónk teljes felszínét, és most ismét – csakúgy mint egykoron az antikvitás hanyatló

[1] Amely könyvsorozat tehát *1.* a Rudolf Kjellén-i értelemben vett nagyhatalmakkal, *2.* a nagyhatalmakon kívüli hatalmi tényezőkkel és *3.* magával a Föld bolygóval foglalkozik. Az első két téma a hatalom-aspektust, a harmadik a Föld-szempontot képviseli. *(A szerk.)*

[2] Mint a következő tagmondat is mutatja, itt nem a nemzetiszocializmusról, hanem a nemzeti társadalmak huszadik századi gondolatáról van szó. A szerző az előbbire a *Nationalsozialismus*, az utóbbira a *national-Sozialismus* vagy *nationalen Sozialismus* változatot használja. *(A szerk.)*

földközi-tengeri világának kisebb térségében – nemzeti úton, átmenetileg korlátozott érvényesülési térben keresik a megújulást.

Először is vizsgáljuk meg a tényeket a Föld politikai arculatának szempontjából. 1933–1934-ben ez a gondolatvilág uralkodik a népte-hertől és térszűkétől leginkább szenvedő három nagyhatalmi országban, vagyis Németországban, Itáliában és Japánban. Anglia és Franciaország, a két hagyományos gyarmati nagyhatalom felvette a harcot ellene. A Szovjetunióban és az Egyesült Államokban, a két legnagyobb térrel és gazdasági erővel rendelkező nagyhatalmi országban messzeható küzdelem folyik a kibontakozás valamely irányába. E tekintetben döntő kérdés, hogy a nemzetiszocializmus vajon rendelkezik-e annyi erővel, hogy megtartsa a saját létükért küzdő nagyhatalmakat, ismét felemelje a hanyatlókat, megragadja a nagyhatalmakon túl fekvő térségeket, és a világot átívelően, a teret felölelően magához vonzza az ellenszegülőket, ahogyan korábban Lettország és Bulgária egészével, valamint részben más országokkal is tette.[3]

A Föld egyhatod része áll a Szovjetunió kötelékében, amely az internacionalizmus és a marxista tanok megvalósításának ürügyével mind kulturális, mind hatalmi, mind gazdasági téren valójában egyre inkább az orosz nacionalizmus totális államát igyekezett megvalósítani, miközben területének 1/160 részét kitevő iparvidéke által társadalmi szolgaságba süllyesztette a többi részén borzalmas nyomorban élő néptömeget. Mindazonáltal a francia geopolitika e tekintetben rendkívül messzire látó, amikor távérzékével egy „Démocratie et autorité" (Demokrácia és tekintély) című szellemes tanulmányban e hatalmas térséget már ama bizonyosan fasisztikus életformák közé sorolja (fájlalva hiányukat Franciaországban), amelyekkel érdemes kapcsolatot keresni.

A következő nagytérhatalom, amely gazdaságilag még mindig az „új világ" legerősebb vezető hatalma, egy diktatórikus hatalommal felruházott vezető és az őt támogató többség iszonyatos küzdelmében ugyancsak szembefordul a különös elképzeléssel, miszerint a világ egyéb

Karl Haushofer (1869–1946)

részein folytatott szabadkereskedelem előnyei összeegyeztethetők lennének a kifelé zárt totális állam hazai előnyeivel, anélkül, hogy valaha is számolnunk kellene az előbbiekből fakadó hátrányokkal.[4] Ennek a rögeszmének legkésőbb

[3] Korabeli kérdés, hogy a nemzeti társadalom gondolatának német változata mennyiben tud megjelenni a Szovjetunióban és az Amerikai Egyesült Államokban. *(A szerk.)*

[4] Itt az USA pozitív értelemben jelenik meg, mert „kifelé zárt totális állam", amely „hazai előnyökkel" rendelkezik, és az írás születésekor (1934) még semmilyen értelemben nem volt gyarmatosító ország. *(A szerk.)*

abban a pillanatban meg kellett buknia, amint a földterületekkel és természeti kincsekkel való gyarmati rablógazdálkodás véget ért, és a gyarmatosító kultúrországok viszonyai részben felváltották a gyarmatok kulturális, politikai és gazdasági viszonyait. Egyúttal ez volt az a kulturális és gazdasági fordulat, amikor újra neki kellett látnunk az elpusztított erdők betelepítésének, amikor is „Isten utolsó ajándéka előtt, amit az emberiségnek adott" (még van legutolsó) felderengett a remény, hogy az ember rablógazdaságának vége szakad, amivel Európában, Indiában és Kelet-Ázsiában a népteher folytán régóta meggyökeresedett alapelvre – „a közérdek előbbre való, mint a magánérdek" – helyeződött a hangsúly, és amellyel véget vetettek a rablógazdálkodásnak, a gyengülő dollárért folyó gazdasági háború – mindenki mindenki ellen – önös *„prosperity"*-jének.

EGYÉB TÉRSÉGEK MINT GEOPOLITIKAI NYOMÁSMÉRŐK

A hatalom és a Föld közötti viszony mindig megmutatta számunkra, hogy a térben mindenkor léteztek olyan nyomásmérők (manométerek) az országok között, amelyeken a teret meghaladó eszmék nyomása és változása pontosabban leolvasható, mint másutt.[5] Ezek gyakran kis ütközőtérségek voltak, így például a Fülöp-szigetek a Csendes-óceán feletti önrendelkezés joga miatt, Afganisztán az idegen nagyhatalmak eurázsiai nyomása, a Rajna-menti országok pedig a germán–római ellentétes kultúrkörök hullámzása miatt. E nyomásmérő térségek lakói ilyen körülmények között ritkán érezték jól magukat. A nemzeti és a nemzetközi társadalmaknak, a szabadság és a kötöttség között folyó küzdelemnek, valamint az államok közül kiemelkedő gazdasági nagyhatalmak között ezzel egyidejűleg zajló konfliktusnak a világ jövőjét meghatározó jelentőségére nézve jellemző tény, hogy Földön lévő túlsúlyuk biztosítása érdekében az Egyesült Államokkal azonos súlyú és jelentőségű térséget szemeltek ki maguknak.

Nem lett volna tán elég bőséges az össznémet néptalaj – ugyan borzalmasan megcsonkított, ám még mindig tekintélyes – területe és annak 100 millió főnyi nyomása Európában, avagy a mai japán birodalom a maga 95 millió főjével és további 37 millió szubjapánnal, nem beszélve az olasz birodalom és gyarmatainak aránytalanul sűrűn lakott helyeiről?

Ami azonban átbillentette a mérleg nyelvét, hogy a nemzetiszocialista eszme az Egyesült Államokhoz hasonlóan először vett birtokba olyan nagy kiterjedésű és egységesen szervezett életteret, amelyek gyéren lakottak és szinte még gyarmati állapotban voltak.[6] Addig élhettünk az ellenvetéssel, hogy ez geopolitikai okokból az elviselhetetlen népsűrűségben élő rasszokra, államokra és népekre korlátozódik térbelileg. Ilyen volt 140 fő/km²-rel Németország (a hasznosítható területekre vonatkoztatva ez körülbelül 250–340 fő, ami Japánban mellesleg 969) vagy az Észak-Alpok térségei is, melyek népsűrűsége nagyjából 100 fő/km² vagy ennél nagyobb, míg ezzel szemben az össztérségen belüli nagytérbirodalmak, s így a régi gyarmati hatalmak, mindeddig érintetlenek maradtak az ilyen mértékű nyomástól: Oroszország 7, Franciaország és Belgium 9–9, Nagy-Britannia illetve az *Empire* 12, az Egyesült Államok 15, a Németalföld 20 fő/km²-rel. A brit birodalom és a Német-

[5] A nemzeti társadalom elvének távolabbi, keleti felbukkanásainak vizsgálatáról van szó. *(A szerk.)*

[6] E gondolatmenet alapján ma arra kell figyelni, hogy a nemzeti társadalom eszméjének – túl a nemzetiszocializmuson – képviselői összességükben az USÁ-énál nagyobb életteret is megszerezhetnek maguknak. *(A szerk.)*

alföld esetében ráadásul helyi jelenségként számításba kellett vennünk a Gangesz-medence és Jáva népsűrűségét, az új gyarmathatalmak, mint Itália és Japán esetében pedig tisztában kellett lennünk azzal, hogy hatalmas, benépesítésre alkalmatlan területei miatt az olasz birodalom 16 fő/km²-rel való számbavétele tévedésekhez vezet, valamint, hogy a japán birodalomban az északi és északnyugati irányban folyamatosan csökkenő népsűrűségnek rasszfiziológiai okai vannak. Így a hatalom és a Föld ősidőkre visszanyúló örök harcában és küzdelmében színre lépő nagy eszmékkel kapcsolatos mérlegelés tekintetében joggal irányítják a világ figyelmét az Atlanti- és a Csendes-óceán között fekvő térségre.

Az Atlanti és a Pacifikus korszak összecsapása

Ebben a térségben született a spanyol birodalom, az újkor első mesterséges világbirodalma, ahogyan ezt éppen a minap E. Samhaber a *Zeitschrift für Geopolitik*ban és H. Lautensach a jelen kötetekben bemutatták. Ez az a pont, ahol az eleinte puritán angolszász gyarmatosítók, a germán világ által – különösen rassztípus tekintetében – megerősítve és átformálva, az egyedülálló „*westward ho*" geopolitikai dinamikával átvonultak a nagy vízválasztón, majd engedve a beléjük táplált impulzusnak, elérték Japán és az indiai világ kapuit, miközben megrázó küzdelmet folytattak a korai brit gyarmatosítás gondolatával szembeni önrendelkezési joggal és a későbbi francia forradalom eszméivel. Innen kiindulva felszántották a régi Európát a szabadság, egyenlőség és testvériség jelszavával, és a brit kereskedelem – a szabad kereskedelem zászlaja alatt – meghódította a világ maradék részét, amelynek kapcsolata a britekkel – más térségek felől – ez idáig a legjobb esetben is csak a *junior-partnership* szintjéig jutott. A világpiac, a világkereskedelem, a világgazdaság tehát mindig is a kellő hatalmat birtokló erős nemzetek privilégiuma volt. Ez olyan lakomákhoz vezetett, ahol a többiek maradékokon osztoztak. Aki ennél többet akart szerezni, annak rendelkeznie kellett a szükséges hatalommal, máskülönben megsemmisítették. Ez persze gyakran oly mértékű erőfeszítés révén történt, hogy időközben olyan hatalmak is megerősödtek, mint például az Egyesült Államok vagy Japán a világháború során, melyek a *beati possidentes* tekintetében nagyobb veszélyforrást jelentenek, mint amekkora fenyegetést a vesztesek valaha is jelenthettek volna.

„Az olyan lejáratott eszmék, amilyen a francia forradalom, a demokratikus világbéke és az önrendelkezési jog eszméje, vagy ellenálltak a maguk hatalmi visszaélésének, vagy a lehetetlenségig felhígultak és elhasználódtak."

Lejáratott eszmék és jelszavak

Az olyan lejáratott eszmék, mint a francia forradalom, a demokratikus világbéke és az önrendelkezési jog eszméje, vagy ellenálltak a maguk hatalmi visszaélésének, vagy a lehetetlenségig felhígultak és elhasználódtak. Így bekövetkezik mindaz, amit „Venedigs erster Tag" című hatalmas víziójában C. F. Meyer, a svájci történetírás nagy poétája látnoki módon megjövendölt: *„Körülötte szétzúzva darabokra hullottak Róma óriás méretű rozsdás láncai, / új világalkotó erők lakhelyet kívánnak az ifjú szabadságnak"*, és amit Goethe a *„Halj és légy"* alatt értett: a régi eszméknek is meg kell halniuk egyszer, hogy az újak élettérhez jussanak, és hogy a korábbiak feltámadhassanak.

A hatalom lényege és a Föld tere azonban nem változik; ezek jelenségek egymásutánjának nyug-

vópontjai az eszmék földi küzdelmében, függetlenül attól, hogy a jelenlegi nagyhatalmaktól, a múltbeliek utóhatásaitól, a nagyhatalmakon túli létesülési csírákról alkotott elképzelésből, vagy pedig a teret meghaladó erők határtalanul vonzó kísérleteiből erednek – mely utóbbi esetben mindig új formát öltenek, gyakran felidézve valamit az egykor jelenlévőből.

Ahhoz, hogy az erők eleve elrendelt vagy a véletlen által befolyásolt játékában a hatalom lényege és a Föld tere között, lehetőleg a köznapi formák jelentős időtartamára, megteremtsük az állandó kapcsolatot, helyesen alkalmazott – az állandó változás közepette is változatlan – geopolitikai szemléletmódra van szükségünk. Ezért e három kötetben arra tettünk kísérletet, hogy az emberiség legfontosabb tárgyköre, az *„uralom és szabadság”* tekintetében alkalmazzuk. Bernard Holland Dél-Afrika faji harcosainak a búr háború utáni asszimilációjáról szóló szellemdús könyve oly módon kívánja megoldani az *imperium aut libertas* ellentétére vonatkozó kérdést, hogy *aut* helyett az igen egyszerű, ám beszédes latin *et* szócskát helyezi az uralom *(imperium)* vagy szabadság *(libertas)* tartalmas szavai közé.[7] De a nehéz tapasztalatok hosszú sorát követően – amelyeket a *Macht und Erde* három kötetében sokoldalú vizsgálat alá vontunk – mindig óvatosan kell bánnunk az ilyen jóhiszemű kísérletekkel. Ilyetén helyzet valójában oly’ ritkán fordul elő a Földön, mint a paradicsomi állapotok vagy az aranykor. *A hatalom küzdelemben áll a Föld felett;* és minél nagyobb az élettérért küzdő emberek száma a korlátozott földfelszínen, annál keményebbek lesznek a kiválasztódás túlélésének feltételei. A szünet, az elnyugvás iránti puszta törekvés már hanyatláshoz vezethet, s még inkább a nemzetközi narkotikumok felé fordulás, amelyekkel valójában kőkemény nacionalizmusok űzik szemfényvesztésüket.

„(…) a régi eszméknek is meg kell halniuk egyszer, hogy az újak élettérhez jussanak, és hogy a korábbiak feltámadhassanak.”

Végül nem maradt számunkra más, mint az éberségre és a megismerés minden – a hatalom és a Föld lényegének belátásához szükséges – valódi eszközének megragadására való intelem: hogy a pihenés önhitt kényelmét éppúgy kerüljük, mint a nyomorúság és az akaratgyengeség fokain való megrekedést. Az elégséges helyzeti előny látszólagos pillanataiban se bízzunk, hiszen:

„ing a nagy szerencse-mérleg,
nincsen nyugtonmaradás,
föl kell szállnod, vagy leszállnod,
nyerned kell és úrrá válnod,
vagy szolgálni, hogyha vesztesz,
döntened kell – győzz vagy reszkess,
üllő légy, vagy kalapács.”[8]

Ford. Berkó Dániel

[7] Vagyis az uralom vagy *(aut)* szabadság felvetés helyett az uralom és *(et)* szabadság felvetést alkalmazza. *(A szerk.)*
[8] Johann Wolfgang Goethe: *Élj okosan.* Vas István fordítása. *(A szerk.)*